

شورای سیاست‌گذاری حوزه‌های علمیه خواهران
مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خواهران
معاونت پژوهش

عنوان:

حیات پیشین نفس

از دیدگاه فلاسفه، آیات و روایات

استاد راهنمای:

حجت الاسلام دکتر محمد تقی یوسفی

استاد مشاور:

حجت الاسلام دکتر یارعلی کرد فیروز جائی

پژوهشگر:

سکینه داغمه‌چی فیروز جائی

سال تدوین: ۱۳۹۴

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم به:

تقدیم به ساحت مقدس

بقیة الله اعظم و تمامی منتظران آن حضرت خصوصاً پدر و مادر گرامی

و همسر ارجمند

تحمیدیه و تقدیریه

حمد و سپاس مخصوص پروردگاری است که پرورش دهنده و مریّ هر دو جهان است، ذات اقدس الهی که به امکانیان، حیات و وجود بخشد و در همه مراحل زندگی به بشر لطف و کرم خود را ارزانی داشت و ما را تحت بخشندگی عام و خاص خود قرار داد و هدایت کرد و عنایتش پایان ناپذیر است.

پس: از دست و زبان که بر آید
کر عهده‌ی شکرش به درآید
از آنجایی که فرموده‌اند: من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق، بر ما فرض است که از
زحمات کسانی که در نگارش این رساله همواره مددکار، راهنما و مشاور بنده بوده‌اند، تشکری
هرچند زبانی داشته باشم، باشد که خدایشان اجر جزیل و پاداشی در خور به آنان عنایت فرماید:
حجت‌الاسلام و المسلمين آقای دکتر محمد تقی یوسفی (استاد راهنما) که همچون یوسفی
صدقیق، عفیف و پاکدامن، حجت و مشعلی هدایتگر و راهنمای بنده بوده که از صراط مستقیم به
بی‌راهه نروم و استاد فرزانه حجت‌الاسلام و المسلمين آقای دکتر یارعلی کرد فیروزجایی که مانند
نگین فیروزه‌ای در تمام مراحل مشاوره آرامش بخش بوده و همت همسر مهربانم که فداکارانه در
سالیان دانش‌آموختگی همچون دوستی، یار و مددکار و مشوق اینجانب بود که بتوانم مراتب
دانش‌اندوزی خود را به پایان برسانم و از خداوند متعال برای تمام کسانی که مرا در این امر یاری
رسانندند توفیق روز افزون را خواستارم.

چکیده

بحث حدوث و قدم نفس از مهمترین مباحث نفس‌شناسی است. فلاسفه در مورد حدوث یا قدم اختلاف داشتند، افلاطون قائل به تقدّم نفس بود و معتقد این اصل بوده که نفس قدیم است و از ازل خلق شده است و فلاسفه‌ی مشاء و اشراق قائل به حدوث روحانی بودند و در نهایت کامل‌ترین دیدگاه از آن صدرالمتألهین است که، جامع هر دو رأی است. و ضمن توجیه نظریه قدم نفس به جسمانیّة الحدوث بودن و روحانیّة البقاء بودن نفس حکم می‌کند.

آیات و روایات دال بر حدوث نفس متضمن این معنا هستند که بر هستی سابقه عدم راه دارد و تنها موجود قدیم، خداوند است. انسان پس از خلقت جسم و تسویه آن، آماده برای پذیرش روح می‌گردد. در مقابل معتقدان به قدم نفس نیز عمدتاً به آیات و روایاتی که دلالت بر تقدم آفرینش نفوس بر ابدان دارند، استناد می‌کنند و بر این عقیده‌اند که پذیرش حدوث نفس ناشی از مادی انگاشتن نفس می‌باشد. اما آنچه که می‌توان از آیات و روایات استفاده کرد این است که قرآن و روایات حدوث نفس را تأیید می‌کند و آنچه بر قدم نفس دلالت دارد – بدون اینکه در مقابل نظریه حدوث قرار داشته باشد – به مرتبه دیگری از وجود نفس اشاره دارد. همان مرتبه‌ای که تمام موجودات از جمله نفس به وحدت جمعی در علم الهی موجودند.

کلید واژه: حدوث، قدم، نفس، قرآن، روایات، فلاسفه‌ی اسلامی.

- مطالعات دانشگاهی، ۱۳۶۳ ش.
٩. ———، النجاة، تصحیح ماجد فخری، بیروت، دارالافق الجدیده، ۱۴۰۵ق.
۱۰. ابن فارس، احمد، معجم مقایيس اللغه، محقق عبدالسلام محمد هارون، ۶ جلد، چاپ اول، قم، مکتب العلام الاسلامي، ۱۴۰۴هـ
۱۱. ابن منظور، لسان العرب، محقق جمال الدين ميردامادی، ۱۵ جلد، چاپ سوم، بیروت، دارالفکر، ۱۴۱۴هـ
۱۲. ارسسطو، درباره نفس، ترجمه‌ی علی مراد داودی، چاپ دوم، تهران، انتشارات حکمت، ۱۳۶۶ش.
۱۳. افلاطون، جمهوری، ۵۰۸، ترجمه فواد روحانی، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۴ش.
۱۴. ———، دوره کامل آثار افلاطون، ج ۱، ترجمه محمد حسن لطفی، چاپ دوم، تهران، شرکت سهامی انتشارات خوارزمی، ۱۳۶۷ش.
۱۵. انصاری شیرازی، یحیی، دروس شرح منظومه حکیم متاله حاج ملا هادی سبزواری، قم، بوستان کتاب، ۱۳۸۷، جلد چهارم.
۱۶. بحرانی، سید هاشم، البرهان فی تفسیر القرآن، محقق قسم الدراسات الاسلامیه موسسه البعثة، ۵ جلد، چاپ اول، قم، مؤسسه البعثة، ۱۳۷۴ش.
۱۷. البخاری، صحيح البخاری، ۸ جلد، دارالفکر للطباعه و النشر، ۱۹۸۱م.
۱۸. البرقی، احمدبن محمدبن خالد، المحسن، محقق سید جلال الدین حسینی، ۲ جلد، چاپ اول، طهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۰ش.
۱۹. الشعلبی، تفسیر الشعلبی، محقق ابی محمد بن عاشور، ۱۰ جلد، چاپ اول، بیروت، داراحیاء التراث العربي، سال ۲۰۰۲م.
۲۰. جوادی آملی، عبدالله، فطرت در قرآن، ترتیل حجت الاسلام محمد رضا مصطفی پور، قم،

- مركز نشر اسراء، ۱۳۷۹، چاپ پنجم.
۲۱. الجوهرى، *الصحاب*، محقق احمد عبدالغفور عطار، ۶ جلد، چاپ چهارم، بيروت، دارالعلم للماين، ۱۴۰۷.
۲۲. حزم الظاهري، على بن احمد، *الفصل فى الملل والنحل*، ترجمة: محمد ابراهيم نصر و عبد الرحمن عميرة، بيروت، ۱۹۸۵م.
۲۳. حسن زاده آملی، حسن، دروس معرفت نفس، تهران، مركز انتشارات علمی و فرهنگی وابسته به وزارت فرهنگ و آموزش عالی، ۱۳۶۱ش.
۲۴. —————، *عيون مسائل نفس و شرح آن*، انتشارات نقش جهان، چاپ اول، ۱۳۸۰ش.
۲۵. رازى، فخرالدین، *تفسیر رازى*، ۳۳ جلد، چاپ سوم، بيروت، دارالاحياء التراث العربى، ۱۴۲۰هـ.
۲۶. راغب اصفهانى، *مفردات الفاظ قرآن الكريم*، قم، نشر طليعه نور، چاپ اول، ۱۳۸۴هـش.
۲۷. سهورودى، شهاب الدين يحيى، *مجموعه مصنفات شیخ اشراق*، تصحیح و تحقیق هانزی کربن، ج ۱، قم، انتشارات انجمن اسلامی فلسفه ایران، ۱۳۹۶ق.
۲۸. شریف لاهیجی، محمدبن علی، *تفسیر شریف لاهیجی*، محقق میر جلال الدین حسینی ارمومی، ۴ جلد، چاپ اول، تهران، دفتر نشر راد، ۱۳۷۳ش.
۲۹. شریف، میر محمد، *تاریخ فلسفه در اسلام*، دوره ۴ جلدی، ج اول، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۲هـش.
۳۰. شیرازى، صدرالدین محمد بن ابراهيم، *الحكمة المتعالية، فی الاسفار العقلیة الاربعه*، تهران، مطبعه الحیدری، ۱۳۷۸.
۳۱. —————، *المبدأ والمعاد*، تقدیم و تصحیح سید جلال الدین آشتیانی، تهران، انجمن حکمت و فلسفه ایران، ش ۵، ۱۳۵۴ش.

٣٢. —————، مجموعه رسائل فلسفی صدرالمتألهین، رساله اجوبة المسائل النصیریه، تحقیق و تصحیح حامد ناجی اصفهانی، تهران، انتشارات حکمت، ۱۳۷۵ش.
٣٣. —————، مفاتیح الغیب، با تعلیقات ملا علی نوری، تصحیح محمد خواجه‌ی، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۶۳.
٣٤. —————، العرشیه، تصحیح غلامحسین آهنی، چاپ دوم، تهران، انتشارات مولی، ۱۳۶۱.
٣٥. ————— الشواهد الربویه، تصحیح سید جلال الدین آشتیان، چاپ اول، قم، ناشر مطبوعات دینی، ۱۳۸۲ش.
٣٦. صادقی تهرانی، البلاغ فی التفسیر القرآن بالقرآن، قم، ناشر مؤلف، ۱۴۱۹ق.
٣٧. الصفار، محمدبن الحسن، بصائر الدرجات فی فضائل آل محمد، محقق کوچه باغی، ۱ جلد، طهران، منشورات اعلمی، ۱۳۶۲ش.
٣٨. طباطبایی، سید محمد حسین، المیزان فی التفسیر القرآن، قم، دفتر انتشارات اسلامی، جامعه مدرسیه حوزه علمیه، ۱۴۱۷ق.
٣٩. ————— النهاية الحكمة، تصحیح و تعلیق غلامرضا فیاضی، ج ۲، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی، امام خمینی، ۱۳۷۸.
٤٠. طبرسی، جوامع الجامع، تحقیق مؤسسه نشر الاسلامی، ۳ جلد، چاپ اول، قم، مؤسسه نشر الاسلامی، ۱۴۱۸هـ.
٤١. —————، مجمع البيان، محقق سید محسن امین، ۱۰ جلد، چاپ اول، لبنان، مؤسسه الاعلمى للمطبوعات، سال ۱۴۱۵هـ- ۱۹۹۵م.
٤٢. طوسی، ابو جعفر محمدبن الحسن، التبیان فی تفسیر القرآن، محقق احمد حبیب قیصر العاملی، ۱۰ جلد، چاپ اول، مکتبة اعلام الاسلامی، سال ۱۴۰۹.
٤٣. الفراهیدی، الخلیل، العین، محقق دکتر مهدی مخزومی و ابراهیم السامرائی، ۸ جلد، چاپ دوم،

مؤسسه دارالهجره، ۱۴۱۰ هـ

۴۴. فیاضی، غلامرضا، علم النفس فلسفی، تحقیق محمد تقی یوسفی، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، انتشارات، ۱۳۸۹.
۴۵. فیض کاشانی، ملا محسن، تفسیر الصافی، محقق علامه شیخ حسین اعلمی، ۵ جلد، چاپ دوم، قم، مؤسسه الہادی، ۱۳۷۴ ش.
۴۶. —————، انوار الحکمة، ترجمه رضا جلیلی، انتشارات مستجار، تهران، چاپ دوم، ۱۳۹۳.
۴۷. القمی، ابوالحسن علی بن ابراهیم، تفسیر قمی، تقدیم و تصحیح و تعلیق سید الطیب الموسوی الجزائری، الطبعه الثالثه، قم، مؤسسه دارالکتب، ۱۳۶۷ ش.
۴۸. کاپلستون، فردیک چارلز، تاریخ فلسفه، ج ۱، ترجمه جلال الدین مجتبوی، تهران، مرکز انتشارات علمی و فرهنگی، وابسته به وزارت فرهنگ و آموزش عالی، ۱۳۶۲ هـ.
۴۹. الكلینی الرازی، محمدبن یعقوب بن اسحاق، الکافی، تحقیق علی اکبر غفاری، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چاپ دوم، ۱۳۹۸ ق.
۵۰. مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، محقق محمدباقر بهبودی، ۱۱۰ جلد، چاپ دوم، بیروت، ناشر مؤسسه الوفاء، تاریخ چاپ ۱۹۸۳ م.
۵۱. مصلح، جواد، ترجمه و تفسیر الشواهد الربوبیه، انتشارات سروش، چاپ سوم.
۵۲. مطهری، مرتضی، شرح مبسوط منظومه، ج ۲، تهران، حکمت.
۵۳. —————، مجموعه آثار شهید مطهری، ج ۴، چاپ ششم، قم، انتشارات صدرا، ۱۳۸۰ ش.
۵۴. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ۲۷ جلدی، ج ۸، چاپ اول، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۴ ش.
۵۵. وال، ژان، بحث در ما بعد الطبیعه، ترجمه یحیی مهدوی و همکاران، تهران، خوارزمی، ۱۳۸۰.
۵۶. المتقدی الهندي، کنزالعمال، محقق الشیخ بکری حیانی، تصحیح الشیخ صفوه السقا، ۱۶ جلد،

چاپ بیروت، موسسه الرساله، ۱۹۸۹م.

۵۷. نجفی، محمدجواد، *تفسیر آستان*، ۱۸ جلدی، چاپ اول، تهران، انتشارات اسلامیه، سال

۱۳۹۸هـ

۵۸. نصری، عبدالله، *سفر نفس*، تقریرات استاد دکتر مهدی حائری یزدی، انتشارات نقش جهان،

چاپ اول، ۱۳۸۰.

۲. مقالات

۵۹. آفازاده، عبدالفتاح، هبوط و حدوث نفس از دیدگاه حکمت متعالیه، *فصلنامه انسان پژوهی*

دینی، شماره ۲۵هـ

۶۰. ارشد ریاحی، علی، مقاله حدوث نفس انسانی از دیدگاه فلسفه اسلامی و سازگاری آن با

آموزه‌ی عالم ذر، *فصلنامه علمی - پژوهشی دانشگاه قم*، سال سیزدهم، شماره چهارم.

۶۱. تبعه ایزدی، مختار، بررسی نظریه فیلسوفان درباره حدوث یا قدم نفس، *مجله خردناهه*

صدرایی، بهار ۱۳۹۱، شماره ۲۷

۶۲. رضوی، مرضیه، میزان تطابق دیدگاه‌های فلسفه و آیات و روایات درباره حدوث و قدم،

مجله اندیشه نوین دینی، زمستان ۱۳۹۳، سال دهم، شماره ۳۹